

tidsskrift sb., -et, -er, i sms.
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, fx
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild sb., -et el. tids-

spilde sb., -t.

Nyt fra **Sprognævnet**

spørgsmål, tj. pl. ene

tidsstemple vb., -ede.

tidsstempling sb., -en, -er.

Om *du* i betydningen 'man'

Af Torben Juel Jensen

Stedordet *du* bruges oftest med henvisning til den man taler eller skriver til, dvs. kommunikationssituationens adressat. I moderne dansk kan man dog også se en anvendelse hvor *du* ikke henviser til adressaten som sådan, men derimod til en ikke nærmere defineret gruppe af mennesker - i visse tilfælde alle mennesker:

hvis man ikke bruger kondomet rigtigt så kan du få børn af det men du kan også få aids af det ikke!

vi oplever og udvikler os jo vildt forskelligt ikke og der dukker jo noget op nogle gange fra barndommen eller fra tidligere som du skal have sorteret i ikke eller helst have sorteret i ikke hh det er skægt synes jeg sådan noget

1 Alle eksempler i denne artikel er, medmindre andet er angivet, ordrette citater fra DGCSS' samling af udskrevne samtaler optaget i perioden 1978-2007 (se nedenfor). I udskriverne markerer "hh" en hørbar ind- eller udånding, mens "#" angiver en pause.

Du'erne i sætningerne ovenfor henviser ikke til tilhørerer i konkret forstand. Det er ikke specifikke situationer talerne beskriver, men generelle udsagn som i lige så høj grad gælder for alle andre personer som for tilhørerer. Jeg vil i det følgende kalde denne betydning *generisk*, og den svarer omtrent til den betydning stedordet *man* oftest anvendes med. *Du* og *man* kan altså anvendes med en betydning der er omtrent identisk (se nedenfor). Man ser således også ofte at talere inden for selv helt korte passager veksler mellem *du* og *man* selvom det der henvises til, synes at være det samme. Dette kan man se i den første sætning ovenfor hvor det *man* der ikke bruger kondomet rigtigt, jo er den samme som kan få børn og aids, selvom der her anvendes *du*.

Der har været en del offentlig debat om det generiske *du*. Den almindelige holdning er her at der for det første er tale om et nyt fænomen, og for det andet at denne anvendelse af *du* udgør en forringelse af det dan- ➤

ske sprog idet den indebærer en risiko for misforståelse (jf. Togeby 1985; Togeby 1987a; Togeby 1987b; Bjerrum 1995). Således skrev sprogforskeren Søren Brandt: ”at bruge *du* for *man* er ikke alene skabagtigt, men giver også anledning til misforståelse”(Brandt 1996: 30), mens tv-journalisten Bent Henius hævdede at kæmpe en fortvivlet kamp mod sine kolleger i fjernsynet ”for at bevare det gode danske ord ’*man*’ ” (Togeby 1987b). Også den tidligere formand for Sprognævnet, Erik Hansen, har skrevet om fænomenet:

Der er dog i hvert fald ét engelsk lån som vi med rette kan være irriterede på. Det er du brugt i betydningen ’man’... Det er ulykkeligt at vi har fået et du med betydningen ’man’; det er ikke alene overflødigt, det er skadeligt og forvirrende ... Skulle dette du bide sig fast og måske ligefrem slå man ud – og jeg er ikke ganske ubekymret – så vil det være en klar forringelse af sproget, ganske vist den første i fem hundrede år. (Hansen 1989: 54).

Som det også fremgår af citatet af Erik Hansen, opfattes det generiske *du* ofte som et betydningslån fra engelsk, hvor stedet *you* er blevet anvendt med generisk betydning i århundreder.

Ifølge Den Danske Ordbog (bd. 1, 2003) kan *du* i betydningen ’*man*’ først dokumenteres fra 1973, og i den debat om det generiske *du* som er nævnt ovenfor, er der da også udbredt enighed om at der er tale om en anvendelse som er om ikke ny så i hvert fald forøget kraftigt fra 1970’erne (jf. også Jarvad 1999: 223). Det er dog omdiskuteret hvorvidt den generiske anvendelse af *du* som sådan er ny i

dansk. Carsten Elbro og Erik Hansen mener således at denne ”direkte appellerende” anvendelse i flere hundrede år har kunnet iagttages hos ”prædikanter, moralister og talere” (Elbro & Hansen 1993), og blandt andet flere Holbergcitater og Grundtvigsalmer er blevet fremført som eksempler på tidlige anvendelser af *du* i betydningen ’*man*’ (jf. Hansen 1993: 147; Bjerrum 1995). Ordbog over det danske Sprog (ODS) angiver at *du* kan anvendes ”i henvendelser, der kun tilsyneladende er rettede til en enkelt person”, og anfører som belæg citater fra det 18. og 19. århundrede, blandt andet af Holberg og Blicher:

Mand skulle tænke, her boede en hob riige Folk i denne Bye, thi gaar du (ϝ: ”man”) paa Gaden, saa kand du ej komme frem for Heste, Vogne og spraglede Laqvejer. Holb. (ODS, bd. 3, 1921, spalte 1068).

Til Haand-ledene bruger Du (på Jagt) Muffetiser. Blich. (ODS Supplement, bd. 3, 1997, spalte 81).

Kendetegnende for eksemplerne er det imidlertid at *du*’et i ingen af tilfældene anvendes i beskrivelsen af begivenheder hvor adressaten ikke er inkluderet. I Holbergcitater, som stammer fra stykket ”Den 11. juni”, er der tale om en ”Proprietarius” der taler til to kolleger om besværlighederne ved at indhente sine ”Rente-Penge”, og den fiktive karakter må således formodes at tage udgangspunkt i erfaringer som deles af adressaten. I Blichercitater er der derimod tale om noget der kan betegnes som en instruktion. Citatet stammer fra Blichers tidsskrift ”Diana – et Tidsskrift for Jagtelskere”, som i vidt omfang

består af praktiske anvisninger, og det forekommer i en artikel om ”Jægerens Paaklædning”. Eftersom der er tale om anvisninger vedrørende jagtpåklædning skrevet til en målgruppe af personer der går på jagt, må adressaten siges at være inkluderet i *du*'et, også selvom vedkommende eventuelt ikke (endnu) har brugt muffediser. Det samme gør sig gældende for det andet belæg der anføres i ODS Supplement, og som stammer fra værket ”Lærebog i det praktiske Uhrmageri, Anvisning til Selvstudium for den unge Uhrmager”.

I nudansk ses det derimod ofte at *du* anvendes også i beskrivelsen af begivenheder hvor adressaten ikke er inkluderet, fx:

og dengang skulle man ikke nødvendigvis have studentereksamen for at komme ind på seminariet du kunne faktisk komme med med # der fra tredje real

Taleren, som er væsentligt ældre end adressaten, beskriver her forhold i forbindelse med sit uddannelsesvalg. Det er tydeligt at adressaten ikke er inkluderet i *du*'et idet de faktiske forhold der omtales, ikke på nogen måde kan siges at være eller have været gældende for adressaten - blandt andet fordi realeksamen var afskaffet på det tidspunkt hun gik i skole. Sådanne eksempler er interessante fordi de viser at sprogbrugerne har taget hele skridtet til at behandle *du* som et generisk stedord, dvs. uafhængigt af om adressaten er inkluderet på det faktiske plan.

Citatet ovenfor stammer fra en samtale som er optaget inden for de seneste par år, men

også den anvendelse vi ser her, kan efter al sandsynlighed spores længere tilbage end 1970'erne. Således kan der ses adskillige utvetydige eksempler på generisk *du* i tekstsamlingen CorDiale, som udgøres af interview med ældre, dialekttalende mennesker fra alle dele af landet (Afdeling for Dialektforskning). Et eksempel ses i nedenstående citat fra en samtale med en fisker fra Falster (taler 1) som taler om hvor mange skibe der tidligere var på hans hjemegn:

1 men ellers lå de [skibene] hele vejen der lige hen til - du ved der hvor det hvilehjem det ligger der

A ja

1 helt langt henne

A ja ja

1 og her ved Falstersiden der var masser af dem

A ja

1 der var også en otte-ni-ti stykker

A det var alligevel en - det var - nå

1 og kom du ind til Vignæs der lå en hel stribе også nu ser du aldrig én

A nå

Manden er født i 1895 og er på optagelsestidspunktet ca. 80 år gammel. Selvom samtalen ligesom hovedparten af samtalerne i tekstsamlingen først er optaget i 1970'erne, så er der tale om en person som for det første er temmelig gammel og for det andet er udvalgt fordi han taler et i øvrigt konservativt sprog (talerne i CorDiale er udvalgt blandt de talere i lokalsamfundene som i mest udpræget grad taler den lokale dialekt). Den slags eksempler tyder på at *du* har været anvendt med generisk betydning i det meste af det 20. >

århundrede, og i hvert fald før 1970'erne. Der er formentlig tale om en talesprogspræget anvendelse, og derfor kan det på ingen måde afvises at *du* er blevet brugt med generisk betydning længere tilbage end det 20. århundrede. Det er bare svært at undersøge idet vores adgang til talesproget før forrige århundrede er meget begrænset. Under alle omstændigheder bliver påvirkningen fra engelsk dog mindre oplagt som forklaring af det generiske *du's* opståen hvis brugen kan findes også blandt de gamle dialekttalere. Den generiske anvendelse af 2. person entalstedordet er i øvrigt ikke et fænomen der kun ses i dansk og engelsk, det er også rapporteret i sprog som svensk, norsk, færøsk, islandsk, tysk, nederlandsk, spansk, fransk, italiensk, rumænsk, arabisk, hindi, kinesisk og moderne hebraisk.

Alt dette udelukker naturligvis på ingen måde at der er sket en *stigning* i anvendelsen af det generiske *du* inden for de seneste tre årtier. Vi har derfor valgt at inddrage det generiske *du* i det forskningsprojekt om det danske sprogs udvikling i det 20. århundrede som vi er i færd med at gennemføre på Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier (DGCSS). I dette forskningsprojekt gentager vi et antal optagelser af dansk talesprog som er foretaget for 20-30 år siden i områderne Vinderup, Odder, Vissenbjerg, Næstved, Køge og København. Vi har lokaliseret et stort udvalg af informanterne fra de gamle undersøgelser og optaget dem igen i længerevarende samtaler med vores feltarbejdere og i nogle tilfælde også med andre informanter, dvs. i gruppesamtaler. Disse informanter er

i sagens natur ikke længere helt unge, og for at få den unge generation med har vi også rekrutteret et antal nye informanter. Herved bliver det muligt at undersøge sprogforandringer både som de kan ses igennem det enkelte menneskes liv (forskelle i sprogbrugen mellem optagelser fra 1970'erne eller 1980'erne og i dag) og mellem forskellige aldersgrupper (forskelle mellem ældre og yngre taleres sprogbrug).

Når man skal undersøge om generisk *du* anvendes mere nu end tidligere, er det ikke nok at tælle hvor mange gange talerne anvender generisk *du*. Et højere antal generiske *du'er* i de nye optagelser i forhold til i de gamle optagelser betyder nemlig ikke nødvendigvis at generisk *du* som sådan har vundet frem; det kunne også skyldes at talerne i højere grad i de nye end i de gamle optagelser *generaliserer*, dvs. taler på en måde som indebærer at de henviser til en ikke nærmere specificeret gruppe af mennesker. For at undersøge om det generiske *du* har ændret status i sprogbrugen, er det derfor nødvendigt at se bredt på anvendelsen af stedord med generisk betydning - og så undersøge om *andelen* af *du* har ændret sig. Der er en række stedord ud over *du* der kan anvendes med generisk betydning i dansk, først og fremmest *man*, men også *en*, *den*, *vi* og *enhver*. Undersøgelsen har dog tydeligt vist at det altovervejende er *man* og *du* der anvendes med generisk betydning i moderne dansk talesprog, og jeg vil derfor i det følgende kun behandle disse to ord.

Resultaterne af undersøgelsen viser tydeligt at der *er* sket en *stigning* i anvendelsen af *du* med generisk betydning i perioden fra de

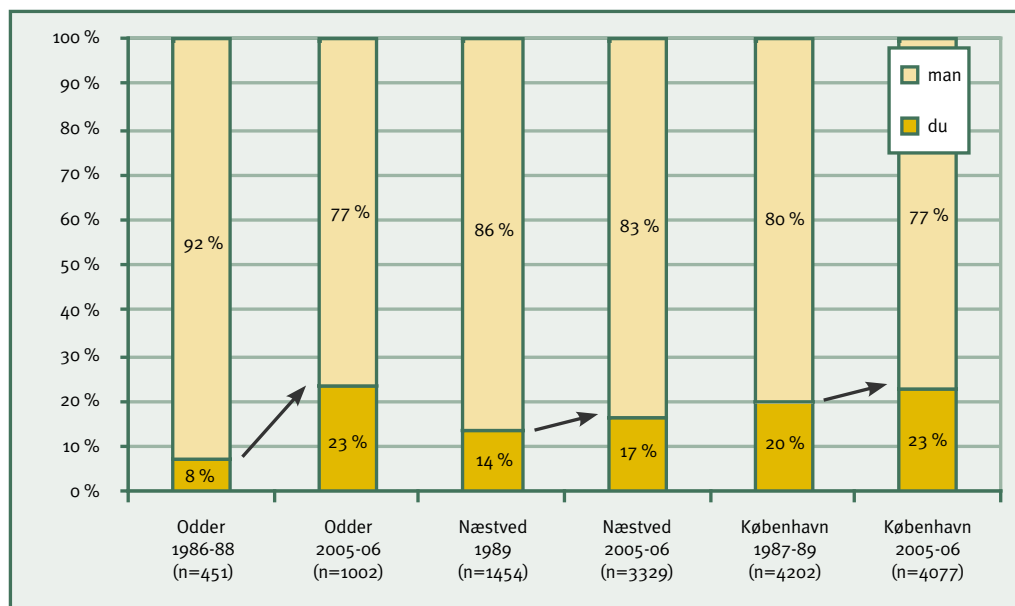
første optagelser i 1970'erne og 80'erne til i dag. Diagrammet nedenfor viser udviklingen hos den ældste aldersgruppe af talere², som er født i perioden 1942-1963, og som ved de første optagelser var i alderen 25-45 år og ved de nye optagelser 45-65 år.

Som det kan ses af diagrammet, sker der en stigning i andelen af *du* alle de tre steder vi har undersøgt denne aldersgruppe. Selvom stigningen i Næstved og København ikke synes stor, så er antallet af stedord der indgår i undersøgelsen, så stort (n-værdierne angiver det samlede antal af stedord med generisk betydning) at forskellene ikke kan være tilfældige. Det generiske *du* har altså vundet frem i perioden fra de gamle til de nye optagelser.

Som det også fremgår af diagrammet, ses der i de gamle optagelser en *regional* forskel

i anvendelsen af generisk *du* på den måde at informanterne fra Odder anvender det mindst, mens talerne fra København anvender det mest. I de nye optagelser er der derimod ingen forskel mellem talerne fra Odder og København mht. andelen af generisk *du*. Det tyder på at forandringen har sit udgangspunkt i København og herfra har bredt sig til Næstved og Odder. Dette ville i øvrigt ikke være overraskende eftersom den generelle tendens mht. udviklinger i dansk talesprog i det 20. århundrede synes at være at københavnske træk (herunder helt nye udviklinger i udtale, grammatik eller ordforråd) breder sig til resten af landet.

Resultaterne kan altså godt passe med sprogbrugernes fornemmelse af at det generiske *du* har vundet frem siden 1970'erne. Et interessant spørgsmål er så hvordan >

2 Aldersgruppen udgøres af 24 personer fra København, 24 fra Næstved og 12 fra Odder. På alle tre lokaliteter er talerne ligeligt fordelt mht. køn.

udviklingen vil blive fremover: Vil *du*'et fortsætte sin sejrsgang og helt udkonkurrere det traditionelle *man*? Det tyder resultaterne af undersøgelsen *ikke* på, først og fremmest fordi de aldersgrupper der er yngre end den der er beskrevet ovenfor, anvender generisk *du* mindre. Alle de steder hvor vi har undersøgt mere end én aldersgruppe, nemlig i Vinderup, Odder, Næstved og København, viser resultaterne tydeligt at de yngre informanter anvender det generiske *du* mindre end de ældre. Og det gælder, bortset fra i Odder, både i optagelserne fra 1980'erne og i dag (i Odder er der ingen forskel mellem de ældre og de yngre talere i de *gamle* optagelser). Resultaterne tyder altså på at anvendelsen af det generiske *du* har toppet med den aldersgruppe der i dag er 45-65 år gammel, mens de yngre aldersgrupper anvender det væsentligt mindre.

Det næste interessante spørgsmål er *hvorfor* vi har set denne opblomstring i anvendelsen af generisk *du* i de seneste årtier. Her er vi på gyngende grund. Som tidligere nævnt er en udbredt forklaring påvirkning fra engelsk. Påvirkningen fra engelsk er øget voldsomt i perioden fra anden verdenskrig til i dag, og selvom *du* har kunnet anvendes med generisk betydning også før engelsk for alvor har øvet indflydelse på dansk, så kan stigningen i anvendelsen meget vel have at gøre med indflydelsen fra engelsk.

Påvirkning fra engelsk er dog langt fra den eneste mulige forklaring af denne udvikling. En anden forklaring kunne være at en betydningsnuance mellem det generiske *du* og *man* i samspil med samfundsbetingede ud-

viklinger i vores måder at interagere sprogligt med hinanden på har ført til at *du* har vundet frem på bekostning af *man*. Selvom *du* og *man* begge kan anvendes med generisk betydning, er der formentlig en medbetydning hos *du* som ikke ligger i et *man*: *du* signalerer i modsætning til *man* hvad man kunne kalde en *tilhørerorienteret synsvinkel* i forhold til det der omtales. Denne medbetydning bunder i at *du* i ordets generiske anvendelse godt nok er blevet løsrevet fra 2.-personen på det faktiske plan (*du*'et inkluderer ikke nødvendigvis tilhørerens) men alligevel beholder en tilknytning til 2.-personen mht. synsvinkel. Ved at anvende *du* inviteres tilhørerens således til at se de omtalte fænomener ”indefra”, dvs. fra den generaliserede persons synsvinkel, mens *man* er mere eller mindre neutral på dette område. Undersøgelser i DGCSS-projektet (foretaget af Christina Fogtmann og Søren Beck Nielsen) tyder således på at *du* især anvendes når taleren ønsker at *involvere* tilhørerens i det der tales om, blandt andet i forbindelse med holdningstilkendegivelser og i detaljerede og livagtige beskrivelser af begivenheder og forhold der anvendes til at illustrere eller konkretisere mere generelle påstande fra talerens side.

Denne betydningsnuance mellem *du* og *man* kan måske forklare den stigning i anvendelsen af *du* med generisk betydning vi har set inden for de seneste årtier. Vel at mærke hvis den ses i sammenhæng med den ændring i vores måde at interagere med hinanden på som både sociologer og sprogbrugerne generelt synes at være enige om er sket i samme periode: *intimisering*. Hermed menes at de tiltaleformer og måder at opføre sig på gene-

relt som tidligere har kendetegnet den private sfære, i stigende grad også ses i den offentlige sfære, dvs. i medierne og generelt i situationer hvor mennesker der ikke har et nært forhold til hinanden, taler eller skriver til hinanden. Man kunne kalde det en personliggørelse af kommunikationen. Hvis en sådan samfundsforandring har fundet sted, kunne man forestille sig at det at vælge *du* frem for *man* kunne være et af de midler talerne kunne gribe fat i. Man kan selvfølgelig så undre sig over at anvendelsen af *du* rent faktisk falder fra den generation der i dag er 45-65 år, til de yngre, idet intimiseringen vist ikke antages at være på retur. En forklaring kunne dog være at de unge, selvom de er ligeså personlige i deres måde at tale til andre mennesker på, har fundet andre måder at vise det på end deres forældre; det er set før ;-)

Giver det generiske *du* så anledning til misforståelse, som de bekymrede iagttagere har ment? Det gør det da måske nok en gang imellem, specielt hvis adressaten ikke er klar over at *du* kan anvendes med generisk betydning. Men mon ikke de fleste er klar over det i dag, selv de der aldrig kunne drømme om selv at anvende *du* på den måde. I øvrigt er der masser af andre danske ord der har mere end én betydning, og i langt de fleste tilfælde gør konteksten at ordet bliver mere eller mindre entydigt (jf. fx Hansen 1993: 59-60). Dette er efter alt at dømme også tilfældet med *du*; jeg mener således ikke at man i nogen af de sætninger der er citeret i denne artikel, er i tvivl om hvorvidt *du*'erne henviser til en generaliseret person eller specifikt til tilhøreren. Det skyldes enten at det ud fra det indhold der tales om, er udelukket at *du*'et kan

Torben Juel Jensen (f. 1973) er postdoc ved Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier (DGCSS) på Københavns Universitet.

henviser til tilhøreren, eller at rent sproglige fænomener i konteksten signalerer at der er tale om et generisk *du*, fx at der umiddelbart før *du*'et anvendes et *man*. Man kunne således forestille sig at talerne kun anvender *du* med generisk betydning når konteksten på den ene eller anden måde udelukker en misforståelse, og at de i de øvrige tilfælde anvender *man*. Men det fortjener naturligvis at blive undersøgt nærmere.

Gør anvendelsen af *du* på bekostning af *man* det danske sprog fattigere? Tja, hvis *du* virkelig udkonkurrerer *man*, så kan det danske sprog naturligvis siges at blive fattigere (der bliver et ord mindre), men det tyder DGCSS-undersøgelsen da heller ikke på. For det første anvender selv de mest ihærdige *du*-brugere blandt talerne i undersøgelsen trods alt flere *man*'er end de bruger *du*'er når de vil henviser til en ikke nærmere defineret gruppe af mennesker. For det andet tyder resultaterne på at stigningen i anvendelsen af det generiske *du* har toppet, i hvert fald i befolkningen set som helhed. >

Det ser altså ikke ud til at vi behøver at bekymre os om at det gode danske ord *man* forsvinder. I stedet kan vi glæde os over at vi, når vi taler om generelle omstændigheder, kan vælge mellem flere ord med subtile betydningsforskelle – og så behøver det ikke engang at have noget med engelsk at gøre.

Litteratur

Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. "Korpus CorDiale - det danske dialektkorpus." fra <http://www.id.cbs.dk/~pjuel/cgi-bin/CorDiale/index.cgi?Ing=Dan>.
Bjerrum, Marie (1995). "Om brugen af du i stedet for man." Mål & Mæle 18(3).
Brandt, Søren (1996). Pas på sproget - en håndbog. København, Amanda.
Den Danske Ordbog. Bd. 1-6. København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendal, 2003-2005.

Elbro, Carsten & Erik Hansen (1993). "68'ernes klicheer. Når den antiautoritære følsomhed bliver tom sprogform." Mål & Mæle 16(1).
Hansen, Erik (1989). Da lo hun så hjerteligt - seks læsestykker om vort sprogs nutid og fremtid. København, Fremad.
Hansen, Erik (1993). Rigtigt dansk. København, Hans Reitzels Forlag.
Jarvad, Pia (1999). Nye ord - ordbog over nye ord i dansk 1955-1998. København, Gyldendal.
Togebj, Ole (1985). "Sprogligheder." Mål & Mæle 10(3).
Togebj, Ole (1987a). "Sprogligheder." Mål & Mæle 11(4).
Togebj, Ole (1987b). "Sprogligheder." Mål & Mæle 12(1).

Formel stil som ideal blandt unge

Af Eva Skafte Jensen

I dette nummer af Nyt fra Sprognævnet skriver Torben Juel Jensen om sin undersøgelse af hvordan folk i forskellige aldre bruger såkaldt generisk *du*. Ifølge Jensen bruges generisk *du* næsten på samme måde som *man*, men det har den ekstra nuance at det signalerer hvad han kalder "en tilhørorienteret synsvinkel". I sin artikel beskriver Jensen desuden at brugen af generisk *du* har været på fremmarch gennem de seneste årtier, og at dette passer meget godt med at der i den samme periode

har fundet en større og større "intimisering" sted. Pudsigt nok viser det sig at de yngste generationer i Jensens undersøgelse faktisk ikke bruger generisk *du* i synderlig grad, og der er altså ikke nogen speciel grund til at tro at generisk *du* vil udkonkurrere *man*. Dette finder jeg meget, meget interessant, for det stemmer overens med nogle observationer jeg har gjort i forbindelse med mit arbejde.

Jeg er dansklærer på Roskilde Universitetscenter, og de studerende jeg underviser, er

typisk i begyndelsen eller midten af 20'erne. En del af undervisningen foregår som vejledning, og jeg får derfor en lind strøm af arbejdsopgaver som jeg skal forberede vejledningen ud fra. Vejledningen gælder både indhold og fremstillingsform, og jeg har bemærket at forbløffende mange studerende tilstræber en form som er væsentlig mere formel end den jeg selv bruger. Dette kunne selvfølgelig skyldes en generel usikkerhed over for hvordan man formulerer sig på skrift på universitetet. Det ville ikke være mærkeligt, især ikke blandt 1.-års-studerende, men den forklaring holder ikke helt i forhold til 3.- og 4.-års-studerende. Det er mit indtryk at der faktisk er tale om en - måske svag - tendens.

Dette indtryk bekræftes af mine samtaler med de studerende. En af mine projektgrupper spurgte mig for eksempel om hvad forkortelsen (*form.*) stod for. De havde fundet den i en ikke nærmere angivet ordbog. Jeg sagde at det nok var forkortelsen for *formel*, og straks så de glade ud og blev enige om at vælge netop det udtryk der var angivet sådan. Etiketten *formel* opfattes ikke som en advarsel, måske knap nok som en neutral angivelse, men snarere som en anbefaling.

En meget almindelig opgave hos os består i at man skal skrive en brugstekst til et bestemt formål. Det kan være et pålæg til husejere om at holde jorden ren for bjørneklo, det kan være en kampagne for det nye komma, det kan være en vejledning i hvordan man bruger en ny betalingsmåde til en offentlig instans eller lignende. Som en del af opgaven skal de studerende begrunde alle valg, for eksempel udvælgelse af informationer og den rækkefølge de bliver præsenteret i, sætningslængde og

konstruktionstyper, stilleje, ordvalg osv. De skal med andre ord reflektere over hvad kommunikationssituationen stiller af krav til den tekst de skal skrive. Tit kan man i begrundelserne læse at de studerende har valgt at adressere modtager med *De* "for det er mere høfligt end *du* - især over for ældre". Hvor kommer denne forestilling mon fra? Ikke fra mig og ikke fra mine kolleger. Jeg skal ikke udelukke at man kan finde sådanne læresætninger i nogle af de mange, mange skrivevejledninger der findes på markedet, men det står ikke i nogen af dem jeg har konsulteret. Idéen om at *De* skulle være mere høfligt end *du*, kommer næppe heller fra forældrene, for de pågældende studerendes forældre er typisk født midt eller sidst i 1950'erne og er derfor ikke nødvendigvis vokset op med *De* som gængs tiltaleform. Og her nærmer vi os måske en mulig forklaring på det tilsyneladende paradoks at de unge i en tid hvor intimisering og uformel omgangstone synes at være i højsædet, på visse punkter vælger at afstå fra den meget uformelle og intime tone.

Måske kan den uformelle tone og den høje grad af intimisering føles som en spændetrøje, på samme måde som formel sprogbrug følte som en spændetrøje i tidligere generationer. Hvor behovet tidligere var at nedbryde grænserne mellem offentligt og privat, kan behovet måske nu være at oprette sådanne grænser og dermed få etableret en større differentiering mellem hvor intim og hvor offentlig man er i sin omgangstone. Det er måske det der kommer til udtryk i glæden over stilmarkøren (*form.*) og i valget af *De* frem for *du*, og *man* frem for generisk *du*.

Nogle vil nok mene at der er tale om en tilbagevenden til en tidligere tilstand og >

dermed et tilbageskridt, men det er ikke sikkert man skal se på modtendensen på denne måde. Det er heller ikke sikkert at udtrykkene for offentlig og privat er de samme som tidligere, der er snarere tale om nyfortolkninger af hvad der hører den ene eller den anden sfære til. For eksempel er det kun ganske få af mine studerende der skriver *Kære Eva* til mig. Man skriver kun *Kære* til nogen som man virkelig har kær - for eksempel sin kæreste eller sin yndlingsbedstemor, fik jeg som forklaring engang jeg spurgte mig for. Og da mine studerende ikke vil støde mig ved at tage en så intim relation for givet, skriver de *Hej Eva* i stedet for.

Eva Skafte Jensen (f. 1966) er lektor i dansk sprog ved Roskilde Universitetscenter, medlem af Dansk Sprognævns arbejdsudvalg.

Sprogproblemernes top-10

Af Anne Kjærgaard, Ida Elisabeth Mørch og Jørgen Nørby Jensen

En af Dansk Sprognævns hovedopgaver er at svare på spørgsmål om dansk sprog og sprogbrug, og alle kan ringe (og efter aftale skrive) til nævnet og få svar på deres sproglige spørgsmål.

I januar og februar 2007 gennemførte vi en undersøgelse ved nævnets svartelefon for at få et mere klart billede af hvem der bruger Sprognævnets svartjeneste, hvordan de vurderer den, og hvad de i almindelighed spørger om. Derudover ønskede vi at finde ud af om der var sket ændringer i typen af spørgsmål og i spørgerskarens sammensætning i forhold til en tilsvarende undersøgelse der

blev gennemført 1984-86 (se Bojsen 1988).

Her i artiklen vil vi give et overblik over – og eksempler på – hvilke typer spørgsmål der oftest stilles over svartelefonen. En udførlig gennemgang af resultaterne af hele undersøgelsen findes i artiklen *De ringer – vi svarer* (Kjærgaard mfl. 2007).

Top-10

Der indgik 490 spørgsmål i undersøgelsen, og disse spørgsmål blev sorteret i et antal over- og underkategorier. Ved at rangordne underkategorierne efter antal spørgsmål kan man opstille følgende top-10 over sprogproblemer:

	Top-10-placering	antal spørgsmål ud af 490
1.	Komma	92
2.	Betydning	31
2.	Stort eller lille bogstav	31
4.	Valg af pronomen (tal og kasus)	30
5.	Brug (af ord og udtryk)	28
6.	Bøjning	27
7.	Stavning	21
8.	Bindestreg	20
9.	Et eller to ord	19
9.	Kongruens	19

Komma

Den helt store mængde spørgsmål i undersøgelsesperioden drejede sig om kommate- ring, og det stemmer fint overens med vores oplevelse af dagligdagen i Sprognævnets rådgivning. De fleste kommaspørgsmål drejede sig om såkaldt traditionelt komma, dvs. de kommaregler hvor der sættes komma foran ledsætninger (startkomma). Ganske få spørgsmål gik på hvordan man korrekt sætter komma efter de gældende regler uden komma foran ledsætninger (uden startkomma). Det sidste er den variant af kommasystemet som Sprognævnet anbefaler, men det er altså ikke den vi får spørgsmål om, hvilket desværre nok skyldes at der ikke er særlig mange som bruger denne variant. En mere positiv konklusion kunne være at varianten uden startkomma er nemmere at bruge og derfor ikke giver anledning til lige så mange spørgsmål!

Nogle spørgere ringer fordi de kommer i tvivl om om det kan passe at der skal være så mange kommaer i deres sætning, fx ”hvis alle, du kender, er seriøse, ser deres chancer bedre ud” og ”jeg svarede, så godt jeg kunne,

ud fra det grundlag, mine samtaler med ham har givet mig”. I begge eksempler sættes det traditionelle komma både før og efter en ledsætning, og antallet af kommaer bliver derfor højt.

Betydning

Spørgsmålene om betydning omfatter fx spørgsmål om velkendte ord og udtryks præcise definition, spørgsmål om tvetydigheder og spørgsmål om nye ord og fremmedords betydning. Sprognævnet besvarer så vidt muligt alle spørgsmål om betydning ved at slå op i eksisterende ordbøger. Dette giver som regel svar nok, men når der er tale om helt nye ord, kan det undertiden være svært at finde en etableret definition i en ordbog. I sådanne tilfælde kan vi formulere en definition ved at se på ordets brug og kontekst, fx vha. citater fra Sprognævnets ordsamling.

Spørgsmål om et ords præcise definition kan nogle gange skyldes en juridisk tvist – eller at spørgeren ønsker at forebygge juridiske problemer ved at præcisere betydningen på et tidligt tidspunkt, fx i en reklame eller en brochure. I denne gruppe finder vi et >

spørgsmål om hvad *weekend* betyder – er det en ferie med betalt ophold? Man kan måske forestille sig hvilke skuffelser der kan opstå hos en person der fx har vundet en weekend, men forstår noget andet ved det end præmie-giveren.

Blandt eksemplerne på spørgsmål om nye ord og fremmedord finder man fx spørgsmål som *hvad betyder blog* (det er en kortform af *weblog*, 'dagbog på internettet') og *komitologi* ('en særlig beslutningsprocedure i EU-retten', jf. Juridisk Ordbog, 12. udg., 2004). Et for tiden meget typisk spørgsmål er *hvad tage ejerskab affor noget* betyder? Her er der tale om at man bruger velkendte ord i en ny betydning, hvilket får mange til at reagere. Sprognævnet svarer at det betyder 'tage medansvar for noget, føle sig som ansvarlig del af noget', og at man i stedet kunne overveje at bruge et af disse udtryk.

Stort eller lille bogstav

Næsten alle kender grundreglerne om at navne skrives med stort, og at man begynder med stort bogstav efter punktum, men alligevel dukker der mange spørgsmål op inden for dette emne. Spørgsmålene drejer sig bl.a.

om at afgøre hvornår noget er et navn, og om hvorvidt en forkortelse skrives med store eller små bogstaver. For eksempel skal *EF-Kommissionen* og *EU-Parlamentet* have stort bogstav i sammensætningens andetled fordi de i sig selv er navne, mens *EU-lovgivning* har lille bogstav i andet led i sammensætningen fordi der ikke er tale om et navn. Et meget hyppigt spørgsmål er om stillingsbetegnelser skal med stort eller lille begyndelsesbogstav (de skal med lille, jf. § 13.3 i Retskrivningsordbogen). En sidste type spørgsmål drejer sig om *I, jer* og *jeres*, idet mange tror at *jer* og *jeres* også skal skrives med stort. Det skal de ikke, og sådan har det været i officiel retskrivning lige siden den første retskrivningsordbog udkom i 1872 (Svend Grundtvig: Dansk Haandordbog). *I, De, Dem* og *Deres* skrives derimod med stort i tiltale for at man kan skelne dem fra ordene *i, de, dem* og *deres*. Ordene *jer* og *jeres* kan ikke forveksles med andre ord, og derfor er der ingen grund til at bruge store begyndelsesbogstaver.

Valg af pronomener (tal og kasus)

Denne kategori omfatter fx en række spørgsmål om valget mellem *hans* og *sin* og mellem *de* og *dem*.

Det som afgør om man vælger *sin* eller *hans*, er om der er reference til sætningens subjekt eller ikke, fx *sådan formulerede en formand slutreplikken i sin/hans nytårsudtalelse*. Her skal det være *sin* fordi det refererer til *en formand* som er sætningens subjekt.

Et særligt problem med pronomenerne er når der kommer en relativsætning efter pronomenerne, fx i sætningen *De/dem der kommer nærmest en forklaring, er de/dem der holder sig til sandheden*. Hovedreglen er at man

bruger nominativ (her *de*) når pronomenet er subjekt i sætningen. I alle andre tilfælde bruger man akkusativ (her *dem*). I overensstemmelse hermed anbefalede vi spørgeren at skrive *De der kommer nærmest en forklaring, er dem der holder sig til sandheden*. Sprognævnets svarpraksis på dette område lægger sig altså ret nært op ad det der står i Håndbog i Nudansk (Galberg Jacobsen og Stray Jørgensen, 2005, s. 124 ff.). Men der er tale om et område hvor der er stor vaklen i sprogbrugen, og der er mange afvigelser fra hovedreglen. Fx er der næppe ret mange der kunne finde på at sige *de ovre fra nr. 5 kommer på besøg i aften*. Her vil de fleste formodentlig foretrække *dem ovre fra nr. 5 kommer på besøg i aften* – også selvom pronomenet er subjekt i sætningen.

Brug (af ord og udtryk)

Spørgsmålene i denne kategori er ret forskellige, men de handler alle om hvilke ord man kan eller bør bruge i en bestemt sammenhæng.

En række eksempler på formulerings- og stilspørgsmål er: Hvornår bruger man *vores* og hvornår *vor* (*vor* er mere formel skriftlig stil), kan man skrive *klædt på til at gøre noget* (ja, det kan man), er *uvildig* gammeldags (nej, ikke specielt). Et helt særligt spørgsmål, som der er flere eksempler på i undersøgelsen, er om man må bruge ordet *neger*. Sprognævnet bestemmer ikke om man må bruge et bestemt ord eller ej, men vi anbefaler at man er lidt tilbageholdende med at anvende ordet *neger* fordi mange vil opfatte det som nedsettende.

Desuden finder man mere overordnede spørgsmål om den sproglige stil, fx om unges

sprog og vaner og om den udvikling at managementsprog og sportssprog, efter manges opfattelse, breder sig til det almene sprog.

Bøjning

Mange af spørgsmålene om bøjning drejer sig om hvordan man skriver en flertals- eller bestemthedsform af et substantiv, fx *pc* (*pc'er*), *label* (*labels* eller *labeler*), *goodwill* (*goodwillen*), *telomer* (*telomerer*). Mange af ordene står i Retskrivningsordbogen med en bøjningsangivelse, men nogle gør ikke. Her må man i stedet parallelisere til lignende ord. Endelsen *-mer* findes i Retskrivningsordbogen i fx *polymer*, *monomer* og *elastomer*. Alle bøjes i flertal med *-er* (*polymerer*, *monomerer*, *elastomerer*), og derfor anbefaler vi også formen *telomerer*.

Spørgsmål om bøjning af verber er ikke så hyppige, undtagen spørgsmål om imperativformen af visse verber. Det har vi et eksempel på i undersøgelsen med ordet *opmuntre* som i imperativ har formen *opmuntr*. Andre spørgsmål til verbalbøjningen er fx om formen *bedte* som datid af *bede* er korrekt (nej, Retskrivningsordbogen godtager kun *bad* som datidsform, men der er ikke tvivl om at formen *bedte* er på fremmarch). Desuden har vi et forholdsvis nyt verbum i dansk, *spinne* ('cykle på motionscykel'), og vi er blevet spurgt om en datidsform. Det ser ikke ud til at det bruges meget i datid, men man kan jo umiddelbart danne formen *spinnede*. En anden mulighed er at omskrive sætningen til fx *jeg var til spinning i går*.

Stavning

Under denne betegnelse har vi kategoriseret spørgsmål som: Hvordan staves *al-Qaeda* >

(sådan), og hvordan staves *ætanol* (sådan)? I undersøgelsen havde vi også spørgsmål om stavningen af et udpræget talesprogligt ord: Skal man skrive *om'er* eller *ommer*? Ordet, som betyder 'at noget skal gøres om', er ikke med i ordbøger over dansk, men det eksisterer og har i en periode været meget populært i forbindelse med en tv-reklame. I *ommer* er vokalen kort (ordet rimer på *kommer*), og derfor skal der skrives to m'er (jf. § 8.1 i Retskrivningsordbogen, se også Nyt fra Sprognævnet 2006/3).

Vi blev også spurgt om der er sket ændringer i stavningen af ordet *såmænd*. Det er der ikke, men som spørgeren havde observeret, er det ganske rigtigt et ord som i temmelig mange tilfælde bliver stavet *såmen*. Vi gætter på at denne stavemåde afspejler en udtale uden stød, og at nogle sprogbrugere måske blander det sammen med udtryk som *nå men*, *jamen* og lignende. I Sprognævnet vil vi holde et vågent øje med ordet.

Bindestreg

Et af de mest almindelige spørgsmål om bindestreg handler om brugen af bindestreg i meget lange ord. Skal fx *forretningskonsulentafdeling* i et ord? Ja, når man udtaler ordet med et enkelt hovedtryk, så er det i ét ord. Desuden har vi spørgsmål om man fx kan skrive *krak-kort*, eller om det skal være

krakkort? Vi anbefaler *krakkort*, men af hensyn til læseligheden kan man indsætte en bindestreg (jf. § 57.8 i Retskrivningsordbogen).

En anden almindelig type bindestregsspørgsmål handler om sammensætninger med tal skrevet som tal. Nogle spørger vil ikke være i tvivl om at man med bogstaver skriver fx *fjerdegenerationskunstgræs* i et ord. Men hvis man vil skrive det med tallet 4. i stedet for, kan der opstå tvivl om antallet af bindestreger, og den korrekte form er her *4.-generations-kunstgræs* (jf. § 57.7 i Retskrivningsordbogen).

Et eller to ord?

En genkommende type spørgsmål i denne kategori handler om forbindelser af adverbier og præpositioner. Skal man fx skrive ... (*ser man*) *indenfor disse felter* eller ... (*ser man*) *inden for disse felter*? Svaret er at hvis der er en styrelse (her: *disse felter*), skal *inden for* skrives i to ord. Hvis der ikke er en styrelse, skal det skrives i et ord, fx *vær venlig at komme indenfor*.

En anden type spørgsmål der volder problemer, er spørgsmål om sær- eller sammenskrivning. Skal man fx skrive *fair trade* eller *fairtrade*? Det korrekte svar er *fairtrade*, og en sammensætning med *produkt* bliver altså *fairtradeprodukt*. Andre eksempler på at spørgerne har været i tvivl om særskrivning eller sammenskrivning er *live musik* – *live-musik*, *søndags åben* – *søndagsåben*, *web cam* – *webcam*. I alle disse tilfælde har svaret været at fordi ordene udtales med ét hovedtryk, skal de skrives i ét ord.

Kongruens

Spørgsmålene om kongruens drejer sig fx om

om man skal bruge den bøjede eller ubøjede form af præteritum participium, fx *vores optikere er autoriserede/autoriseret* (autoriserede). Andre stiller spørgsmål om forholdet mellem streng kongruens og faste udtryk, fx *Rådet skal være opmærksomt/opmærksom/opmærksomme på* .. (her vil det faste udtryk ”være opmærksom på” nok være den mindst påfaldende variant for en del sprogbbrugere, mens *opmærksomme* også kan forsvares fordi *rådet* består af en flerhed af personer, og endelig kan *opmærksomt* (med t) naturligvis også accepteres som den strengt grammatiske variant).

Afslutning

Sådan ser de altså i grove træk ud, de spørgsmål der oftest stilles til Sprognævnet over nævnets spørgetelefon. Som man kan se, befinder de mest almindelige spørgsmål sig både inden for emneområder som Sprognævnet har myndighed til at fastsætte regler om, nemlig ortografi, herunder kommatering, og inden for emneområder som Sprognævnet rådgiver om ud fra ordbøger, grammatikker og andre opslagsværker, tilsat et drys bevidsthed om traditionen og den faktiske sprogbbrug – samt lidt sund fornuft.

Litteratur

Bojsen, Else: Dansk Sprognævnets telefonrådgivning.

I: Else Bojsen mfl.: *Språknemndenes telefonrådgivning*. Nordisk Språksekretariats Rapporter 9, Oslo 1988, s. 14-72.

Dansk Sprognævn: *Retskrivningsordbogen*, 3. udg., 2001, 4. oplag, 2005. København. Alinea-Aschehoug.

Galberg Jacobsen, Henrik og Peter Stray Jørgensen: *Håndbog i Nudansk*, 5. udg., 2005. København. Politikens Forlag.

Kjærgaard, Anne, Ida Elisabeth Mørch og Jørgen Nørby Jensen: De ringer – vi svarer. I: Margrethe Heidemann Andersen, Jørgen Nørby Jensen, Marianne Rathje og Jørgen Schack (red.): *Ved lejlighed. Festskrift til Niels Davidsen-Nielsen i anledning af 70-års-dagen*. Dansk Sprognævnets skrifter 39. Dansk Sprognævn, 2007, s. 123-160.

Test din egen viden om sproget på www.sproget.dk

Anne Kjærgaard (f. 1977) er ph.d.-stipendiat i Dansk Sprognævn.

Ida Elisabeth Mørch (f. 1968) er videnskoodinator i Dansk Sprognævn.

Jørgen Nørby Jensen (f. 1971) er informationsmedarbejder i Dansk Sprognævn.

Nyt fra Sprognævnet

2008/3 · september

PP DANMARK

id.nr: 47372

Om <i>du</i> i betydningen 'man'	1
Formel stil som ideal blandt unge	8
Sprogproblemernes top-10	10

Næste nummer udkommer i december 2008

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Tryk: Malchow A/S, Ringsted

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 90 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Dansk Sprognævn

Njalsgade 136 · DK-2300 København S

Abonnement mv.:

Telefon: 35 32 89 82 eller
moerch@dsn.dk

Spørgetelefon: 35 32 89 90

(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15,
fredag 9.30-12.30)

www.dsn.dk

www.sproget.dk